

УДК 347.965.43

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.23>

ПЕРУНОВА О.М.

**СПІВВІДНОШЕННЯ СТАДІЙНОСТІ РУХУ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
І ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА****THE RELATIONSHIP BETWEEN THE STAGES OF THE CIVIL PROCESS
AND THE PROCEDURAL FORM OF CIVIL JUSTICE**

У статті аналізуються співвідношення такої правової категорії, як стадійність руху цивільного процесу і поняття процесуальної форми цивільного судочинства. У роботі розглядаються теоретичні питання пов'язані з науковою позицією пізнання цих двох понять, що застосовуються у цивілістичній науці, де процесуальна форма пронизує все судочинство на всіх стадіях його провадження і дає можливість учасникам цивільного процесу скористатися тим правом вибору гнучких дій їх процесуальних вчинків, що вони вибирають при здійсненні розгляду цивільного спору, обрати, так би мовити «долю розгляду справи» і з позиції її внутрішнього наповнення змістом і з позиції реалізації самого процесуального вигляду, доказів, процесуальних актів-документів і т. і., але вони все ж таки повинні бути в законодавчих рамках конкретних стадій цивільного процесу, що є зазначеними у ЦПК України. Досліджується взаємозв'язок стадійності руху цивільної справи з загальним поняттям процесуальної форми та змісту цивільного процесу.

Запропоновано вважати процесуальну форму цивільного судочинства як *загальну*, ту, що характеризує хід усієї справи і можна виділити її, як саме, ту процесуальну форму і зміст що є притаманним процесуальним актам-документам, що застосовуються на кожній стадії цивільного процесу, письмова чи цифрова версія їх, що дозволяються сьогодні і є вже зафіксованою в ЦПК України і вони повинні дотримуватися спеціального оформлення і фіксації (наприклад, протокол судового засідання, судові рішення і т. і.) Тому загальна процесуальна форма охоплює ще і формат процесуальної форми і змісту цих процесуальних актів – документів, які все ж таки так чи інакше дають уявлення про юридичні факти справи, її суть, учасників судового розгляду і т. і.

В результаті дослідження аналізуючи співвідношення цих категорій, що розглядаються у науці цивільного процесу та на практиці застосування, можна з повною впевненістю зазначити, що процесуальна форма і стадії цивільного процесу представляють собою єдину процесуальну конструкцію, яка дозволяє нормативно балансувати суду і учасників цивільного процесу, але в рамках цієї форми при всьому тому залишаючи за ними волю у здійсненні і прийнятті рішень, що будуть впливати на хід самої справи (наприклад, переглядати справу чи ні, подавати заяву чи ні), це є унікальним правовим фундаментом, що дозволяє нам казати про такий тісний зв'язок цих категорій.

Ключові слова: *цивільний процес, стадійність руху, процесуальна форма цивільного судочинства, юридичні факти, суб'єкти цивільного спору, цивільне судочинство, провадження, процесуальні акти-документи, законність і обґрунтованість.*

The article analyzes the correlation between such a legal category as the stages of civil procedure and the concept of procedural form of civil proceedings. The work deals with theoretical issues related to the scientific position of cognition of these two concepts used in civil science, where the procedural form permeates the entire legal proceedings at all

© ПЕРУНОВА О.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування (Харківський автомобільно-дорожній університет)

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

stages of their conduct and enables participants to civil proceedings to exercise the right to choose flexible actions of their procedural acts which they choose when considering a civil dispute, to choose, so to speak, the “fate of the case” both from the standpoint of its internal content and from the standpoint of implementation of the procedural form itself, evidence, etc. The article examines the interrelation of the stages of civil case movement with the general concept of procedural form and content of civil procedure.

It is proposed to consider the procedural form of civil proceedings as a general one, the one which characterizes the course of the entire case, and it can be distinguished as the procedural form and content which are inherent in the procedural acts-documents used at each stage of civil proceedings, written or digital versions thereof which are currently allowed and are already enshrined in the Code of Civil Procedure of Ukraine and which must comply with special registration and recording (e.g., court record, court decision, etc.). Therefore, the general procedural form also covers the format of the procedural form and content of these procedural acts - documents which still somehow give an idea of the legal facts of the case, its essence, and participants to the trial, etc.

As a result of the study, analyzing the correlation of these categories considered in the science of civil procedure and in practice, it can be noted with full confidence that the procedural form and stages of civil procedure are a single procedural structure which allows to a regulatory balance between the court and participants to civil procedure, but within this form, while leaving them the freedom to make decisions which will affect the course of the case itself (for example, whether to review the case or not, to file an application or not), this is a unique legal basis that allows us to speak of such a close connection between these categories.

Key words: *civil process, stagedness of the government, procedural form of civil justice, legal facts, subjects of a civil dispute, civil justice, promotion, procedural acts-documents, legality and primed.*

Вступ. Динаміка розвитку демократичного суспільства вказує на неможливість сучасної держави не відповідати на доступність захищати свої права і законні інтереси фізичної і юридичної особи, це необхідність, яка повинна бути взагалі і має бути здійснювальною на законних засадах судовою владою, вона по своїй суті є незалежною і впливовою в контексті можливості звернення до судової системи кожного суб'єкту цивільного спору.

Як зазначає Комаров В.В. за своєю функціональною спрямованістю для правовласника конституційного права на судовий захист зводиться до права на належне правосуддя, що має на увазі в першу чергу належні судові процедури (можна сказати – справедливий судовий розгляд), що забезпечує відновлення порушеного або оспорюваного права на судовий захист і означає доступність правосуддя [1, с. 39-40].

Визначимо, що стадійність руху цивільної справи, первинно, вже є визначеною у своєму напрямку завдяки самим нормам права цивільного процесу (ЦПК України), його законодавству і складає собою гіпотетичну спрямованість звернення суб'єктів цивільного процесу і фіксування їх правових можливостей, що можуть відкриватися для них на кожному етапі проходження і розгляду такого спору, отже сама по собі стадійність руху уявляє запрограмовану нормативно фіксовану форму здійснення правових дій, що безперечно робить цивільний процес більш доступним в його реалізації для учасників цивільного розгляду. Так, наприклад ЦПК України у своїх нормах зазначає вже сформовані провадження в нормативному контексті яких суб'єкти можуть звертатися до суду, це може бути – наказне провадження, позовне провадження, окреме провадження, апеляційне провадження, касаційне провадження і т.і..

Також хотілося б акцентувати нашу увагу на тому, що є розуміння у юридичній науці самого поняття процесуальної форми цивільного судочинства, що характеризується саме стадійністю розгляду справи, можливістю згідно законодавства здійснювати конкретні процесуальні дії, які так чи інакше ведуть до характерного її змісту з специфічним фіксуванням цивільного судочинства, можливості, наприклад застосовувати учасниками цивільного розгляду великої кількості унікальних процесуальних актів – документів, процесуальна форма і зміст яких є зазначеною і регламентується ЦПК України і вимагає від суб'єктів, які її застосовують дотримання нормативних правил складання і подання цих документів до суду і різні інші дії.

Підкреслимо, що унікальність процесуальної форми полягає в тому, що вона дає можливість взагалі казати про хід справи про її стадійний рух, що є значенням у законодавстві у вигляді

певних етапів здійснення і реалізації судової влади, що дає можливість наприкінці, досягти правової мети, а саме винесення законного і обґрунтованого судового рішення, так вкрай потрібного при цивільному спорі для його учасників, реалізації їх законних прав.

Постановка завдання. Від того може виникнути питання в якому співвідношенні знаходяться ці дві правові конструкції, що так чи інакше застосовуються юристами-науковцями при описі і дослідженні конкретних правових тем, що дуже часто можна побачити при спостереженні певних наукових праць. Отже, саме тому, з'явилась можливість проаналізувати застосування і можливість поєднання цих правових категорій у цивілістиці.

Підкреслимо, той момент, що процесуальна форма цивільного судочинства уявляє собою більш поширену правову конструкцію, як нам здається, на відміну від форми стадійності руху, яка все ж таки вважаємо більш є регламентованою в дотриманні здійснення правових дій учасниками цивільного процесу і підпорядковується певними нормами ЦПК України.

Результати дослідження. Як результат аналізу цієї проблематики, хотілося б привести деякі висловлювання цивілістів, проаналізувати можливо якусь невизначеність в цьому питанні, що підіймається в певних працях і також взяти їх за основу нашого розгляду.

Так, Комаров В.В. в своїй праці наводить приклад, пов'язаний з провадженням першої інстанції при розгляді цивільної справи і вказує, що у позовному провадженні відбувається морфологічна структура цивільного судочинства в цілому як форми захисту та процесуальної форми, оскільки воно характеризує родову ознаку цивільного судочинства як процедури по розгляду спорів у сфері приватних правовідносин [1, с. 43-44].

Науковець, вважає, що правила позовного провадження в юридико-технічному відношенні визначаються як загальні правила цивільного судочинства, які у тій чи іншій мірі застосовуються при розгляді справи у різних провадженнях цивільного судочинства. Комаров В.В. вказує на автономність позовного провадження і вважає саме це провадження універсальним, що дозволяє розглядати його в контексті базового у національному цивільному процесі, як певну – основну процесуальну форму.

Автор зазначає, що провадження цивільного процесу – це специфічна конструкція, морфологічна модель розгляду цивільної справи, що відбиває предметну характеристику цивільного судочинства з точки зору матеріально-правової природи справ, що розглядаються, специфіку доказування фактів як юри дико-фактологічної основи справи та результатів розгляду справи, які відбуваються в процесуальних актах-документах. *Традиційно цивільний процес характеризується в структурному плані не лише через судові провадження, алей через стадії цивільного судочинства, які відбивають логіко-часові (просторові) характеристики судової діяльності і процесуальної діяльності всіх учасників цивільного процесу.* Він вказує на те, що у процесуальній літературі під стадією цивільного процесу розуміють сукупність процесуальних дій суду, учасників процесу, спрямованих на певну процесуальну мету (порушення справи, підготовка справи до судового розгляду та ін.) [1, с. 47].

Таким чином, можна підкреслити фундаментальність поглядів науковця по відношенню до стадійності руху цивільного процесу, він дуже доцільно розкриває суть самої стадії цивільного процесу, роблячи акцент саме на позовне провадження, як фундаментальне, де саме там зазначає можливість існування процесуальної форми і вказує, що саме вона характеризує родову ознаку цивільного судочинства як процедури по розгляду спорів у сфері приватних правовідносин. Нам все ж таки здається, що процесуальна форма пронизує все судочинство на всіх стадіях його провадження і дає можливість учасникам цивільного процесу скористатися тим правом вибору гнучких дій їх процесуальних вчинків, що вони вибирають при здійсненні розгляду цивільного спору, обрати, так би мовити «долю розгляду справи» і з позиції її внутрішнього наповнення змістом і з позиції реалізації самого процесуального вигляду, доказів, процесуальних актів-документів і т.і., але вони все ж таки повинні бути в законодавчих рамках конкретних стадій цивільного процесу, що є зазначеними у ЦПК України.

Від того можна підкреслити певну взаємозалежність загальної процесуальної форми від стадій цивільного процесу та етапів реалізації конкретних процесуальних дій при розгляді цивільної справи, де безумовно процесуальна форма і зміст цієї справи перш за все опирається на ЦПК України, його норми, та конкретний вільний вибір учасників цивільного спору, починаючи від суду, як специфічного суб'єкта розгляду справи, що має приймати рішення на основі законодавства і приймати певні процесуальні рішення опираючись на юридичні факти справи і також маючи за основу стадійність руху цивільних спорів – все це акумулює на подалі прийняття певних процесуальних постанов судовою системою, де метою залишається неодмінне – це прийняття законного і обґрунтованого судового рішення.

Авторка, Дем'янова О.В. у своїй праці в контексті формування стадійної структури, висвітлює саме поняття стадії цивільного процесу і підкреслює, що «стадія» це все ж таки частина, етап розвитку діяльності, якому властива відокремленість, але не самодостатність. Про стадії можна говорити тоді, коли їх кілька і вони утворюють єдине ціле. Поняття «стадія» варто вживати на позначення етапів процесуальної діяльності в межах провадження в одній інстанції. Структурні елементи вищого рівня організації варто називати провадженнями. Вони відрізняються закінченим характером, їх послідовність не є суворо визначеною і може дещо зміненою [2, с.77].

Отже, Дем'янова О.В. розглядає лише формат стадійної структури, як самостійної категорії, оминаючи розуміння цілісності стадійності руху і поняття єдиної процесуальної форми, що може бути сформульована в процесі розгляду окремої цивільної справи.

У своєму фундаментальному творі Немеш П.Ф., Феннич В.П. розглядають наукову позицію по відношенню до процесуальної форми, як загальної конструкції, так звана *концепція процесуального порядку*, відповідно до якого цивільний процес визначається як порядок розгляду та вирішення судом цивільних справ. Її популярність пов'язується з тим, що у такому разі цивільний процес отожднюється з цивільною процесуальною формою. Цей підхід розглядає цивільний процес з точки зору умов, процедури та строків вчинення або не вчинення певної процесуальної поведінки. Яка визначена в цивільному процесуальному законодавстві [3, с.14].

Науковці розглядають процесуальну форму, як рівноцінність самого цивільного процесу, він розкривається через процесуальну діяльність, процесуальний порядок та процесуальні відносини.

Кучер В.О. в своїй роботі, висловлює цікаву думку про те, що суди розглядають різноманітні цивільні справи, що мають суттєві правові відмінності. Певний порядок, який застосовується для розгляду і вирішення одних цивільних справ, не може повною мірою використовуватися для провадження в інших справах. Оскільки правова природа цивільних справ значно впливає на порядок їх розгляду в першій інстанції, законодавець передбачив три види цивільного судочинства, які відрізняються між собою за категоріями справ, підставами порушення, суб'єктами тощо: *позовне провадження; наказне провадження; окреме провадження* [4, с. 22-23].

Автор з позиції цього огляду акцентує увагу на кожне з цих проваджень, розглядаючи їх характерні особливості, з приводу яких вони виникають при розгляді цивільних справ конкретного провадження, а саме, наприклад позовне провадження може характеризуватися наявністю матеріально-правового спору між двома сторонами з протилежними інтересами – позивачем і відповідачем. Вимоги щодо вирішення цього спору закріплюються в позовній заяві, яка є підставою відкриття провадження у справі. Особливостями наказного провадження є те, що сторонами у справі є заявник (стягувач) і боржник; підставою відкриття провадження у справі є заява про видачу судового наказу; за вирішенням справи видається судовий наказ, який є особливою формою судового рішення. Справи окремого провадження розглядаються судом з додержанням загальних правил встановлених ЦПК України, відсутність спору про право – це характерна риса наказного та окремого провадження.

Кучер В.О. дотримується класичного погляду на стадії цивільного процесу, кажучи, що вони представляють собою сукупність процесуальних дій, що вчиняються під час провадження у цивільній справі й об'єднуються у певній послідовності – за стадіями. Усі ці стадії завершуються винесенням правозастосовного акта (наприклад, ухвали про відкриття провадження, рішення суду, постанови про закінчення виконавчого провадження). Кожна цивільна справа не обов'язково проходить усі вісім стадій, оскільки не всі судові рішення оскаржують ся, сторони інколи укладають мирову угоду тощо. [4, с. 24-25].

Штефан М.Й. під цивільною процесуальною формою розумів встановлений цивільним процесуальним правом зовнішній засіб вчинення процесуальних дій, виконувальних за визначеними правилами, в певному порядку судом і всіма учасниками процесу при розгляді й вирішенні справи, перевірці законності й обґрунтованості постановленого в ній рішення, а також закріплення процесуальних дій у передбачених процесуальних документах [5, с.5].

Вважаємо, що ця праця є логічною і зрозумілою для класичного сприйняття і практичного формування уявлення по відношенню до розгляду цивільних справ, але автор при всьому тому не розглядає поняття процесуальної форми, якої набуває цивільна справа при її стадійному русі.

Таким чином, невеликий огляд деяких наукових праць та поглядів, дає нам можливість зробити висновок, на контрасті порівняння цих представлених думок і підкреслити все ж таки деякі не співпадіння в розумінні співіснування стадійності руху (стадій) і процесуальної форми цивільного процесу, яка взагалі іноді і не оговорюється науковцями, опускається в їх наукових роботах.

Отже підсумуємо, те, що цивільне правосуддя діє на основі норм ЦПК України і не як інакше, дії учасників цих цивільних справ будуть регламентовані в залежності від направленості такої справи, її спору, форма процесуальної поведінки учасників цивільного судочинства є фіксованою певними нормами права, які представляють і характеризують стадії цивільного процесу їх рух і суд, як спеціальний суб'єкт цих правовідносин теж має діяти відповідно виходячи від застосування конкретного провадження в якому розглядається справа і згідно руху стадійності такої справи, що зазначається у ЦПК України. В будь-якому випадку вважаємо, що процесуальна форма, яка представляє собою конкретну матеріальну форму реалізації розгляду такої справи набуває свій особистий зміст і письмове оформлення, як наприклад конкретний процесуальний акт-документ, що може бути застосований учасниками цивільної справи і тому представляє собою реалізацію певного результату, у вигляді наприклад винесення судового рішення, тобто його оформлення зазначено в ЦПК України, як процесуальне. Від того процесуальна форма по своєму значенню реалізації і розумінні в науковому сенсі набагато є поширеною, як правова конструкція. Всі учасники судового розгляду, що приймають участь в цивільному процесі проявляють свою зацікавленість в форматі певних процесуальних дій, і оформленні при всьому тому процесуальними актами-документами, що сьогодні можуть оформлятися і письмово і в електронному вигляді і будуть характеризувати відповідну цивільну справу необхідними юридичними фактами, що приймаються для розгляду судом.

Вважаємо, що процесуальну форму цивільного судочинства ми можемо переглядати, як *загальну*, ту, що характеризує хід усієї справи і можна виділити її, як саме, ту процесуальну форму і зміст що є притаманним процесуальним актам-документам, що застосовуються на кожній стадії цивільного процесу, письмова чи цифрова версія їх, що дозволяються сьогодні і є вже зафіксованою в ЦПК України і вони повинні дотримуватися спеціального оформлення і фіксації (наприклад, протокол судового засідання, судові рішення і т. і.) Тому загальна процесуальна форма охоплює ще і формат процесуальної форми і змісту цих процесуальних актів – документів, які все ж таки так чи інакше дають уявлення про юридичні факти справи, її суть, учасників судового розгляду і т. і.

Самостійна динаміка реалізації процесуальних юридичних фактів в межах динаміки цивільних процесуальних правовідносин залежить від послідовності й повторюваності вчинення судом (суддями) і учасниками цивільного процесу процесуальних дій у нормативно визначених часових проміжках. На таку динаміку впливають: а) поведінкові фактори у вигляді дій або бездіяльності суду (суддів) й учасників цивільного процесу, вчинюваних в межах визначених процесуальних строків; б) об'єктивно не прогнозовані зовнішні фактори повсякденного життя [6, с. 57].

Висновки. Таким чином, аналізуючи співвідношення цих категорій, що розглядаються у науці цивільного процесу, можна з повною певністю зазначити, що процесуальна форма і стадії цивільного процесу представляють собою єдину процесуальну конструкцію, яка дозволяє нормативно балансувати суду і учасників цивільного процесу, але в рамках цієї конструкції при всьому тому залишаючи за ними волю у здійсненні і прийнятті рішень, що будуть впливати на хід самої справи (наприклад, переглядати справу чи ні, подавати заяву чи ні), це є унікальним правовим фундаментом, що дозволяє нам казати про такий тісний зв'язок цих категорій.

Стадію цивільного судочинства можна визначити як частину цивільного судочинства, у межах якого вирішується самостійні процесуальні завдання, які характеризують особливості процесуального регулювання порядку розгляду та вирішення цивільних справ, перегляду судових рішень, вирішення окремих процесуальних питань, що постають перед судом у межах цивільної процесуальної форми [7, с.100].

Процесуальна форма з її стадійністю руху має велике значення саме для верховенства права, дотримання цих категорій учасниками цивільного процесу вже заздалегідь формують рішення суду, які повинні нести законний і обґрунтований результат, а також своєчасність певних процесуальних дій, які стають у нагоді при розгляді конкретної справи. Маючи стадійність руху цивільного процесу, як певний інструмент реалізації послідовності вирішення правових питань і дій, процесуальна форма цивільного судочинства забезпечує учасників цивільного розгляду рівними правовими можливостями у здійсненні процесуальних і дій і дає вирішити необхідні питання в певному часовому періоді, що дає можливість поступово прямувати далі для досягнення процесуального результату. Прямування до логічного відображення результату цивільного процесуального розгляду і представляє собою в результаті той процесуальний зміст, який відображається в контексті матеріального оформлення (наприклад, процесуальні акти-документи) та має формат завершеності розгляду справи її процесуальну форму і зміст, яка буде притаманна саме цій цивільній справі.

Можна підкреслити унікальність співвідношення стадійності руху цивільного процесу і процесуальної форми, як певного законодавчо зазначеної послідовності закріплення розгляду цивільної справи, де вона саме зазначає зміст, послідовність стадій процесу, нормативні умови яким повинні відповідати всі учасники цивільного судочинства при всьому тому залишаючи для процесу різні варіанти необхідних процесуальних рішень, що безперечно будуть фіксуватися в самій цивільній справі на рівні необхідних процесуальних – актів документів в оформленні яких приймають участь не лише суд, а і інші суб'єкти спору тим самим впливаючи на процесуальну форму і його зміст.

Список використаних джерел:

1. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практики Верховного Суду України / В.В. Комаров. – Х. : Право, 2012. – 624 с.
2. Дем'янова О.В. Чинники формування стадійної структури цивільного судочинства. *Право і суспільство* № 5 2018 С. 76-81
3. Немеш П.Ф., Феннич В.П. Курс цивільного процесу : Загальна частина. Підручник. Ужгород : Вид-во РІК-У, 2020. 808 с.
4. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред.. В.О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 768 с.
5. Штефан М.Й. Цивільний процес: підручник для студ. Юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. – 2-ге вид., перероб. Та доп. – К. : Ін Юре, 2001. – 696 с.
6. Братель О.Г. Процесуальні юридичні факти в динаміці цивільних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 6, том 1, 2016*, С. 50-58.
7. Перунова О.М. Загальні ознаки процесуальної форми цивільного судочинства та її вплив на судову діяльність. *Право і суспільство. №4 частина 4/2015*, С. 97-102.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025
Дата публікації: 29.09.2025.